

УДК 330.322.2:631.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-1.23>

Смык Р.Ю.

аспірант,

Міжнародний університет фінансів

ІНВЕСТИЦІЇ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В статті визначено економічну сутність інвестицій та їх значення в структурній розбудові економіки країни. Розглянута сучасна структура аграрного сектору економіки, яка потребує зміни. Державна інвестиційна політика направлена на забезпечення суспільного блага, продовольчої безпеки, розвитку сільської місцевості, підвищення добробуту населення країни тощо. На відміну від економічно розвинених країн, в Україні у веденні сільського господарства переважає бізнесове спрямування, в той час, коли соціальна та екологічна складова або не отримує достатньої уваги, або взагалі ігнорується.

Ключові слова: інвестиції, аграрний сектор, економіка, структура, інвестиційна політика, продовольча безпека.

ИНВЕСТИЦИИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Смык Р.Ю.

В статье определено экономическую сущность инвестиций и их значение в структурной перестройки экономики страны. Рассмотрена современная структура аграрного сектора экономики, которая требует изменения. Государственная инвестиционная политика направлена на обеспечение общественного блага, продовольственной безопасности, развития сельской местности, повышение благосостояния населения страны и тому подобное. В отличие от экономически развитых стран, в Украине в аграрном секторе преобладает бизнес направление, в то время, когда социальная и экологическая составляющая или не получает достаточного внимания, или вообще игнорируется.

Ключевые слова: инвестиции, аграрный сектор, экономика, структура, инвестиционная политика, продовольственная безопасность.

INVESTMENTS IN THE AGRARIAN ECONOMY SECTOR

Smyk Roman

The article is devoted to the research of the special function of investment from the state point of view – to act as an instrument of structural development of the country's economy. The attention is paid to the current structure of the agrarian sector of the Ukrainian economy, which needs structural change under the close supervision of the relevant state institutions. Effective state investment policy is seen as aimed not only at the profitability of agricultural enterprises, but at ensuring the public good, food security, rural development, improving the welfare of the country's population, etc. Unlike economically developed countries, in Ukraine, agriculture is dominated by business, while the social and environmental component is either not receiving enough attention or is being ignored. The lack of systematic state policy approaches to these issues exacerbates the difference between the level of competitiveness of domestic and foreign producers. Agriculture is not only a sphere of production, but also a sphere of life. The interaction of this area with economic interests determines the nature and orientation of economic decisions. The state no longer guarantees peasants stable prices for agricultural products and food; income in the amount of a living wage, especially a decent standard of living; full employment, no unemployment. The scope of the right to free medical care and free education has narrowed. These changes in the institutional legal environment have officially set new rules for corporate structures in the countryside, motivating them to aggressive investment models of operating and acquiring large tracts of farmland without ownership, as they are driven by monetization and food needs of global markets.

Keywords: investment, agricultural sector, economy, structure, investment policy, food safety.

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки будь-якої країни, в основу якого покладений правильно функціонуючий земельний ринок, як один із самих цінних юридичних інфраструктурних активів будь-якого суспільства, відіграє надзвичайно важливу соціально-економічну та екологічну роль. Однак, на сучасному етапі свого розвитку аграрний сектор економіки України, який за майже 30 років не трансформувався під дією «невидимої руки ринку» у ефективний аграрний ринок на кшталт Данії чи Бельгії, потребує негайного та продуманого втручання держави. Інвес-

тиційна політики держави має мати цілісний характер та бути спрямована на всебічний розвиток соціально-економічної системи сільськогосподарських регіонів, досягнення соціальної та економічної стабільності та зростання добробуту сільської місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інвестиційного та інноваційного забезпечення економіки країни, а особливо аграрного сектору завжди знаходяться у полі зору та дослідницьких інтересів як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, адже аграрний сектор відіграє важливу роль для держави не тільки

як джерело доходів, але, в першу чергу, як галузь, що забезпечує продовольчий суверенітет та соціально-економічний розвиток країни. Серед іноземних та вітчизняних вчених, які займалися проблемами інвестицій та аграрного сектора, можна виділити наступних дослідників: І. А. Бланк, В.С. Бірман, В. Бернс, К.Р. Гуменна, С.О. Гуткевич, Дж.М. Кейнс, Я.Д. Крупка, Л.Т. Котова, А.В. Омельченко, М.М. Лук'яник, О.А. Руденко, П.Т. Саблук, Н.О. Татаренко та інші.

Мета статті. Визначення впливу джерел інвестування на розвиток аграрного сектора економіки.

Виклад основного матеріалу. Особливо гостро сьогодні постає проблема розроблення та впровадження в дію власної інвестиційної моделі, направленої на ефективну структуризацію аграрного сектора економіки країни. Інвестиції у структурні реформи національного аграрного сектора передбачають провадження активної та ефективно структурної інвестиційної політики з боку держави, яка мала б забезпечити стабільне економічне зростання, перетворення аграрного сектора України із сировинного придатка світового ринку продовольства у сектор з конкурентоспроможною виробничою системою в сучасному глобальному світі.

Розробка, затвердження та реалізація стратегій та програм розвитку аграрного сектора, які провадилися останні чверть століття, призвели лише до поглиблення кризових явищ на селі, що очевидно із статистики демографічних та міграційних процесів в Україні. Причиною цього ми вважаємо відсутність науково обґрунтованої інвестиційної моделі у структурній трансформації аграрного сектора та системної інвестиційної політики з чітко визначеними етапами реалізації структурних трансформацій, враховуючи глобальні інтеграційні процеси. Структурна перебудова аграрного сектора передбачає значних інвестиційних ресурсів, джерелом яких мають бути внутрішні інституційні можливості держави та приватного комерційного сектора. Однак, особливо на початковому етапі вирішальну роль в організації інвестиційної діяльності має відігравати держава, зобов'язання якої є розробляти та запроваджувати обґрунтовану державну інвестиційну політику відповідно до інвестиційної моделі структурної перебудови аграрного сектора України.

Правильна структура аграрного сектора економіки та механізм функціонування земельних відносин має дуже велике значення для соціально-економічного розвитку населення, яке проживає особливо у сільській місцевості, а також для сталого екологічного розвитку, збалансованого розвитку народного господарства, ефективного та стабільного його зростання. Структура аграрного сектора – багатогранне поняття, яке відображає співвідношення різних елементів його системи.

Структуру аграрного сектора можна поділити за декількома критеріями: за галузевим – співвідношення між галузями сільського господарства – тваринництвом і рослинництвом; за ступенем переробки – співвідношення між виробництвом сировинних продуктів та продуктів готових до споживання; за формою власності суб'єктів – співвідношення між приватними, державними та колективними формами власності суб'єктів господарювання; за територіальним розміщенням – співвідношення між регіонами країни; за формою організації суб'єктів господарювання – спів-

відношення між агрохолдингами, малими та середніми фермами, індивідуальними фермерами тощо; за походженням капіталу агровиробників – співвідношення між вітчизняними та іноземними учасниками аграрного виробництва; за зовнішньоекономічним критерієм – співвідношення між тими, хто працює на задоволення потреб внутрішнього попиту та тими, хто працює на задоволення потреб зовнішніх ринків.

Вплив державної інвестиційної політики на структуру аграрного сектора економіки являє собою структурну інвестиційну політику. Метою структурної інвестиційної політики є досягнення цілей сталого економічного зростання шляхом структурної трансформації національного аграрного виробництва, підвищення його продуктивності та конкурентоспроможності.

Структурна інвестиційна політика обов'язково потребує постійного узгодження та коригування, оскільки ті структурні зрушення, які були проведені на ранніх етапах запровадження інвестиційної моделі, змінюють соціально-економічне середовище, а відповідно й умови господарювання, що може призвести, як до розвитку, так і до поглиблення виявленої структурної кризи. Невдала інвестиційна політика у структурну перебудову буде вимагати пошук інших шляхів запровадження подальшої структурної трансформації аграрного сектора та формування нової інвестиційної політики. І навпаки, позитивні структурні зміни будуть вимагати продовження просування вибраними шляхами інвестиційної політики щодо структурних реформ з тим, щоб забезпечити подальше соціально-економічне зростання та розвиток аграрного сектора та тісно пов'язаним з ним життя сільських територій.

До головних рис структурної недосконалості аграрного сектора економіки можна віднести наступні: витратний характер аграрного виробництва; сировинна домінанта у структурі експорту; імпорт аграрної продукції з більш високим ступенем переробки; високий відсоток кредитної заборгованості у структурі витрат аграрних підприємств; територіальні господарські диспропорції; висока концентрація земель сільськогосподарського призначення у використанні агрохолдингів; диспропорції щодо структури власності аграрних виробників, а саме високий відсоток аграріїв з іноземним капіталом, при обмежених можливостях вітчизняних фермерів; нераціональне користування ресурсним, виробничим та науково-технічним потенціалом тощо.

У сучасних умовах структуру аграрного сектора економіки України можна визначити як таку, структурна перебудова якої буде досить важкою, оскільки її основу становлять господарюючі суб'єкти, успішна виробнича діяльність яких у розвинених країнах Європи супроводжується шляхом великих державних субсидій та інвестиційних програм, особливо це стосується малих та середніх фермерів, задіяних у тваринництві. Тому важливим є усвідомлення того факту, що інвестиційна політика структурної перебудови аграрного сектора України має бути розроблена на досить довгий проміжок часу з поетапним підходом її впровадження, яке має супроводжуватися постійною зміною пріоритетів.

Підвищення інвестиційного забезпечення аграрних підприємств без обґрунтованої та системної державної підтримки, спрямованої на використання всього наявного виробничого потенціалу, неможливе. Регу-

лювання інвестицій у аграрний сектор переважної більшості розвинених країн світу хоч і відрізняється залежно від країни, але повсюди має загальнонаціональний характер та провадиться на основі національних стратегій та програм.

За всі роки незалежності України так і не було реалізовано такої державної інвестиційної політики, злагоженої та врегульованої, яка би сприяла збалансуванню структури аграрного сектору. Справедливо зазначити, що була прийнята велика кількість документів загальнодержавного значення, запровадження яких мало на меті врегулювання діяльності аграрного сектору економіки, однак зовсім незначна їх частина виявилася дієвою. Натомість більшість таких документів носить декларативний характер та покладаються в основу для прийняття рішень. Часто такі документи мають добре прописані істини функціонування аграрного сектору, але не пропонували конкретних механізмів, способів або інструментів, за допомогою яких поставлені цілі можуть бути виконані та в який порядок дій.

За останні роки було розроблено та опубліковано цілий ряд документів, які так чи інакше стосуються розвитку аграрного сектору економіки України. Серед таких нормотворчих актів можна виділити наступні: Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року; Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року; Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»; Єдина комплексна стратегія розвитку аграрного сектору та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки.

Проте, наявність загальних тверджень про необхідність розвитку аграрного сектора, але без пропозицій щодо конкретного механізму активізації інвестиційної активності в сільському господарстві на основі пріоритетів структурної його перебудови, є необхідним, але недостатнім для дієвої реалізації поставлених задач.

Написання, затвердження суспільством, запровадження, супровід та постійне оновлення будь-якої програми розвитку, в тому числі і програми інвестиційного забезпечення структурної перебудови аграрного сектору, починається з її розробки на основі результатів наукових досліджень та кращих світових практик.

Тож, постійною турботою інвестиційної політики, направленої на усунення дисбалансів у структурі аграрного сектору, має бути підготовка спеціалістів та взагалі проведення просвітницьких проєктів у сфері аграрних та економічних наук, з чого і починається зародження ідей, концепцій, моделей та програм розвитку.

Для цього держава має постійно забезпечувати виконання науково-просвітницьких завдань: стимулювати розвиток аграрної освіти, в тому числі шляхом надання пільг на інноваційні проєкти, науково-технічні розробки та виділяти на це необхідні бюджетні кошти; розробляти такі проєкти законодавчих і нормативних актів, які дозволять аграріям вигідно реалізовувати продукцію як в Україні, так і за кордоном; у освітніх програмах навчальних закладів звертати увагу на сталий розвиток аграрного сектору та екології; проводити планування та виконання науково-технічних програм під інноваційну модель розвитку секторів сільського господарства; підтримувати зв'язки науки з виробництвом з метою ефективної реалізації теорії на практиці; забезпечувати гарантовану державну підтримку

та відповідне фінансування розробок та освоєння енергозберігаючих і ресурсозберігаючих технологій в аграрному секторі.

Необхідною умовою для підвищення рівня освіченості та кваліфікації є посилення міжнародних зв'язків та співробітництва. Держава в цьому контексті має сприяти здійсненню таких заходів: 1) проведення щорічних спеціалізованих виставок із запрошенням міжнародних представників, але не лише у столиці України, але й містах обласного значення. Такі заходи мають бути доступними для всіх акторів аграрного сектору, в тому числі і для малих і середніх фермерів; 2) удосконалення законодавства та нормотворчої діяльності у сфері інтелектуальної власності. Для міжнародної науково-технічної співпраці повинна бути розроблена єдина понятійна система; 3) підвищення кількості науковців, які добре володіють іноземними мовами, що особливо актуально для України сьогодні; 4) участь акторів ринку аграрної продукції у міжнародних аграрних проєктах і програмах, а також спільне проведення міжнародних досліджень у сфері інновацій у аграрному секторі; 5) створення нормативно-правової бази, яка би забезпечувала рівноправну участь України у світовому науково-технологічному просторі.

Наступне, на що потрібно зауважити при проведенні структурної перебудови аграрного сектору економіки України, це те, що досвід розвинених європейських країн підтверджує, що аграрний сектор носить саме соціальний характер, а не є частиною галузі економіки, яка має генерувати надприбутки. Ключові питання, які постають в рамках Спільної аграрної політики Європейського Союзу для їх вирішення, є проблеми забезпечення продовольчої безпеки, зайнятості, тобто створення робочих місць, а також збереження ландшафту.

На відміну від економічно розвинених країн, в Україні в аграрному секторі переважає бізнесове спрямування, в той час, коли соціальна та екологічна складова або не отримує достатньої уваги, або взагалі ігнорується. Відсутність системних підходів державної політики до вказаних питань посилює різницю між рівнем конкурентоспроможності вітчизняних і зарубіжних товаровиробників.

На структуру аграрного сектору дуже великий вплив мають відносини щодо купівлі-продажу землі сільськогосподарського призначення. Як ми зазначали вище, ринок землі – це чи не найцінніший інфраструктурний юридичний актив будь-якого суспільства. Тож будь-які зміни у правилах обігу земель сільськогосподарського призначення можуть мати як дуже позитивний ефект на ефективність роботи аграрного сектору, так і цілком руйнівний.

У зв'язку з тим, що серцевину земельного фонду України є землі сільськогосподарського призначення, вони є фундаментом продовольчої безпеки країни, а також об'єктом особливої інвестиційної уваги всіх зацікавлених сторін, включаючи іноземних інвесторів.

Саме на проблемі визначення умов функціонування ринку землі сходяться питання щодо найоптимальнішої структури аграрного сектору та питання щодо інвестиційного забезпечення ефективної роботи сектору, так як саме від джерел інвестицій та типу інвестора буде залежати майбутня структура аграрного сектору.

Законодавче поле для запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення має

формування з урахуванням визнання первинного та основного значення землі як суспільного блага, а не просто товару, функції якого визначає ринок. Земля має ознаки товару, проте не є товаром у його класичному розумінні, оскільки вона не є відтворюваною, не може бути замінена ніякими іншими засобами виробництва, без неї не може здійснюватися забезпечення людини продовольством. Земля просторово обмежена, що в економічному сенсі означає недостатність території, які характеризуються поєднанням певних властивостей і природних умов, найбільш сприятливих для виробництва продовольства. Просторова обмеженість землі з точки зору вільного обігу означає, що її пропозиція не може бути збільшеною навіть в умовах значного зростання цін на землю. Тому ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення має базуватися на пріоритеті суспільної функції земельної власності, а саме: 1) забезпечення реалізації фундаментальних прав людини на безпечне продовольство та достатню кількість продуктів харчування національного виробництва; 2) забезпеченні реалізації права селян як фундаментального права людини на гідні засоби для існування за місцем проживання.

Згідно з експертними оцінками, оприлюдненими на Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки у 2009 році, для того щоб прогодувати населення світу у 2050 році, чисельність якого, як очікується, перевищить 9 млрд. осіб, необхідно буде збільшити обсяг виробництва продукції аграрного сектору на 70%.

У новій реальності продовольство може використовуватися як інструмент політичного й економічного тиску в боротьбі за глобальне світове лідерство. Саме це виступає рушійною силою сучасних процесів захоплення сільськогосподарських земель на всіх континентах планети.

Світова спільнота визнає, що концентрація аграрного землекористування та пов'язане з нею захоплення сільськогосподарських угідь остаточно набули глобального характеру. Під концентрацією сільськогосподарських угідь традиційно розуміють укрупнення, збільшення розмірів землеволодінь чи землекористувань, природа та рушійні сили яких можуть бути різними.

Якщо концентрація землі зумовлюється та супроводжується процесами антисоціального спрямування, у тому числі зростанням цін на продовольство, хижацьким використанням землі, перешкоджанням реалізації завдань збалансованого сталого аграрного і сільського розвитку, здійснюється напівлегально, – вона набуває ознак загарбання землі.

Україна, що має значні площі придатних для виробництва продовольства земель, теж підпала під дію цих зовнішніх факторів, характер впливу яких часто є протиправним, а зумовлена ними інтенсивна земельна концентрація призводить до негативних соціально-економічних наслідків. Надвеликі землекористувачі – агрохолдинги продовжують укрупнюватися, скуповуючи сільськогосподарську землю; при цьому держава не впливає на ці процеси, не контролює їх (хоча б на рівні консолідованої статистичної звітності). Аграрна і земельна політика України не обтяжена урахуванням того, що аграрне виробництво, на відміну від індустрії, пов'язане з живою природою і людиною; господарську діяльність на селі не можна розглядати поза загальною системою його соціальних зв'язків, екологічних обмежень та суспільних зобов'язань.

Висновки. Активна інвестиційна політика щодо структурної перебудови аграрного сектору має передбачати широке застосування державою всіх фінансово-економічних (монетарних та фіскальних) важелів для прискорення прогресивних структурних зрушень у аграрному секторі. Необхідність у проведенні активної інвестиційної політики, де державні інституції мають виступати безпосередніми суб'єктами інвестиційного процесу, викликана затяжним періодом кризових явищ у інвестиційній активності аграрного сектору, нездатністю ринку ефективно вирішувати структурні дисбаланси економічної діяльності, що тягне за собою цілу низку соціальних проблем, в тому числі пов'язаних з міграцією та демографічним занепадом. Активної державної підтримки потребують також аграрні підприємства, які запроваджують у своє виробництво високі технології, оскільки несприятливі інвестиційні умови в Україні роблять їх неконкурентними на світовому ринку.

Список використаних джерел:

1. Food Security & Nutrition around the World 2018. Report jointly prepared by FAO, IFAD, UNICEF, WFP. URL: <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en/>.
2. Цілі сталого розвитку 2016–2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsilistaloho-rozvytku>.
3. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf. (Last accessed: 04.03.2019).
4. Summary of Scenarios for Ukraine. Reforming Institutions, Strengthening the Economy After the Crisis. World Economic Forum. World Economic Forum, 2014. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_ScenariosSeries_Ukraine_Report_2014.pdf
5. Mario Pezzini. “An emerging middle class”. OECD Observer 2012. URL: http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/3681/An_emerging_middle_class.html